

EEN ECHTE DIALOOG VERANDERT ONS LEVEN

Schrijvende armoede, participatie, fundamentele rechten voor een ieder

Korte presentatie van het werkdokument gerealiseerd in het kader van het Europees actieprogramma ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting

*Eén van de rechten die de armsten onthouden wordt, is het recht om deel te nemen aan het leven van de gemeenschap en om hun levenservaring en denken mondeling of schriftelijk kenbaar te maken. **Het is een bekend feit, dat wie niet mag participeren, zijn burgerrechten niet kan uitoefenen.***

De meeste mensen die tegen armoede vechten, bevinden zich in zo'n situatie. Al hun energie wordt opgeslorpt door de dagelijkse strijd om voedsel en onderdak te vinden, hun gezin te onderhouden, medische zorg te ontvangen, werk te zoeken... Wie met deze moeilijkheden geconfronteerd wordt en niet de kans heeft gehad om te studeren, moet veel moeite doen om tijd en energie vrij te maken om naar plaatsen te gaan waar anderen zaken bespreken die voor het dagelijkse leven belangrijk zijn. Het wordt nog lastiger, omdat ze er vaak niet verwacht worden of niet welkom zijn. Het is dan bovendien niet gemakkelijk om je stemrecht uit te oefenen. De armsten worden evenmin geraadpleegd over kwesties die hen direct aangaan. Vaak zijn ze afhankelijk van beroepskrachten en de welwillendheid van liefdadigheidsinstellingen.

De participatie van mensen die in armoede leven is noodzakelijk om de fundamentele rechten voor iedereen te waarborgen. Als zij niet deelnemen betekent dat een ontkenning van hun fundamentele rechten. Wat erger is: onze samenleving is dan niet in staat om ervoor te zorgen dat de mensenrechten voor iedereen geëerbiedigd worden.

***De armsten zijn de eersten die strijden tegen de armoede waarvan zij het slachtoffer zijn. Als eersten zetten ze zich actief in voor de mensenrechten in hun gemeenschap.** Zij verwachten daarom dat we hun inspanningen steunen en dat we onze acties en maatregelen ter bestrijding van armoede enten op hun inspanningen, rekening houdend met hun kennis en ervaring.*

*De inspraak van de armsten is voor nog een belangrijker reden onmisbaar voor onze samenleving en de wereld. **Hun participatie is de voorwaarde om de idealen die onze samenleving en de wereld verkondigen, te verwezenlijken.** Onze samenleving en de mensen die er deel van uitmaken, benadrukken dat de waardigheid van elk mens gerespecteerd moet worden. Ze roepen om democratie, rechtvaardigheid, vrede... Maar hoezeer onze samenleving zich ook inspant en ongeacht de resultaten die ze bereikt, ze heeft nog de grootste moeite om naar die idealen die iedereen zo wezenlijk vindt, te leven.*

We zouden de moeite moeten nemen de armsten te ontmoeten en hen de kans te geven ons te vertellen hoe naar hun ervaring de wereld er uitziet. Als we naar hen luisteren en met hen een echte dialoog aangaan bestaat de kans dat we, samen met hen, begrijpen waar onze idealen tekort schieten en welke gezamenlijke inspanningen nodig zijn om onze instellingen zo te veranderen dat ze werkelijk iedereen ten dienste staan. Want de armsten verdedigen niet de belangen van een bepaalde groep. Ze stellen fundamentele vragen aan onze samenleving over de manier waarop ze de mensen - vrouwen, mannen, kinderen en jongeren - behandelt.

Extreme armoede: een kwestie van mensenrechten

In navolging van Joseph Wresinski¹, hebben in de afgelopen jaren de Verenigde Naties, de Raad van Europa, het Europees Parlement en andere instellingen verkondigd, dat schrijvende armoede een schending van de rechten van de mens is. Deze wantoestand komt voort uit een opeenstapeling van bestaansonzekerheden die de armsten verhindert van hun fundamentele rechten te genieten. Als we de bestrijding van armoede beschouwen als een kwestie van de rechten van de mens, gaat het om een actie op het hoogste niveau van het internationale recht, op het

niveau van de fundamentele rechten. Dan gaat het er om de gelijkwaardigheid van elk mens te garanderen. Dit verandert de perspectieven volkomen. We staan in dat geval voor een maatschappelijk vraagstuk dat de funderingen van onze samenleving raakt en de doelen die ze nastreeft. Het is een kwestie die alle burgers aangaat en richting moet geven aan alle beleidsvorming.

Beschrijving van de aanpak en de modelprojecten

Zo'n tiental jaren is het belang van de deelname en inspraak van mensen die in armoede leven inmiddels

¹ 1917-1988, Oprichter van de Internationale Beweging ATD Vierde Wereld

erkend. Er zijn in verschillende landen initiatieven genomen, zowel door overheidsinstellingen als niet-gouvernementele organisaties (NGO's). ATD Vierde Wereld heeft een aantal projecten - de meeste in samenwerking met partnerorganisaties, particuliere en overheidsinstellingen - opgezet. In die acties kregen de deelnemers een goed inzicht in de obstakels die er bestaan.

Belemmeringen die overwonnen moeten worden

1. Een bevolkingsgroep die hulp krijgt, maar weinig bekend is en op wie niemand zit te wachten...

De situatie van mensen in armoede hangt nauw samen met de ideeën die onze samenleving van hen heeft. Onze kijk op de mensen geeft te vaak blijk van onbegrip, medelijden, veroordeling, neerbuigendheid, bevoogding. Wie in armoede leeft, komt weinig op plekken waar anderen komen. Heel veel beroepskrachten kennen alleen maar flarden uit het leven van de mensen met wie zij te maken hebben. Dit geldt ook voor een groot aantal politici, verantwoordelijken van instellingen, vakbonden, ondernemingen en geestelijke leiders. Het is moeilijk om contacten te leggen en een dialoog aan te gaan met een groep mensen die we niet kennen, met wie we geen gemeenschappelijke ervaringen en aanknopingspunten hebben, van wie we de indruk hebben dat we de logica van hun handelen niet begrijpen.

We kunnen niet zonder meer beweren dat de armen 'in de steek gelaten' worden en dat niemand zich om hen bekommert. Zowel particulieren als instellingen zoeken echter vaak de oplossing in een vorm van hulpverlening. Maar deze hulp maakt de gebruikers afhankelijk van de goede bedoelingen van anderen. Ze leidt ertoe dat normale contacten geleidelijk aan verdwijnen en krimpen de vrijheid van de mensen danig in. Zo kunnen ze met geen mogelijkheid een dialoog ontwikkelen op basis van gelijkwaardigheid. Dat lukt niet met mensen van wie ze afhankelijk zijn om zich staande te houden, van wie ze huisvesting verwachten of de dreigende plaatsing van hun kind. Bovendien legt de energie die nodig is om van hulpverlening gebruik te maken, een groot beslag op het dagelijks leven. De mensen kunnen geen toekomstplannen maken om te leren, te werken of aan het culturele leven en dergelijke deel te nemen.

Hulp verlenen in noodsituaties is op zijn plaats, maar het wordt vaak duurzaam en ontwikkelt zich tot een instelling. Dat beantwoordt niet aan de verwachtingen van de mensen noch aan die van onze samenleving. Mensen die van hulp afhankelijk zijn, ondervinden belemmeringen in hun burgerschap en dat brengt de democratie van iedereen in gevaar.

Vaak worden zij beschuldigd niet te doen wat van ze verlangd wordt, zich tevreden te stellen met de hulp die ze krijgen, 'profiteurs' of 'slechte ouders' te zijn. Het gevolg daarvan is dat onze samenleving weinig of niets verwacht van de armsten. Die raken zo opgesloten in een wereld van nuttelosheid en hebben het gevoel dat

in de gemeenschap waarvan ze deel uitmaken geen plaats voor hen is. Dat vormt wel de grootste belemmering voor hun deelname. Het hele leven van de armsten vormt in feite een belemmering voor deze participatie.

We raken eraan gewend dat mensen die in armoede leven niet aanwezig zijn bij overleg. We raken er aan gewend om voor hen te spreken. We beroven onszelf op die manier van de bijzondere en noodzakelijke bijdrage die ze zouden kunnen leveren.

2. Er zijn nogal wat onzekerheden te overwinnen...

Het leven van de armsten op zich is een belemmering voor participatie. Zij stellen zich, in tegenstelling tot wat veel mensen denken, niet tevreden met hun situatie. Zij vechten hun hele leven tegen hun gevoel van schaamte en de daarbij horende angst. Ze kunnen die klus niet alleen klaren omdat het niet om een individuele situatie gaat. Armoede is het resultaat van een collectieve geschiedenis die maakt dat een heel milieu zich achtergesteld voelt door de visie die anderen van hen hebben. De armsten kunnen alleen met hulp van hun milieu herontdekken welke geschiedenis ze hebben, individueel en collectief. Ook zijn heel veel mensen in de samenleving bang om relaties aan te knopen met de armsten. En ze zijn vooral bang voor hun machteloosheid of falen als de moeilijkheden te groot blijken. Daarom moet de hele samenleving zich bereid tonen om een dialoog op gang te brengen en aan deze mensen kansen te geven mee te doen.

3. Een sterke behoefte om met anderen op te trekken en mee te doen

De armsten doen hun best om deel te nemen en zetten zich daar concreet voor in. Alle nodige inspanningen moeten gebaseerd worden op hun verwachtingen. Dan zal de participatie mogelijk en nuttig zijn voor henzelf en voor de gemeenschap waarvan zij deel uitmaken.

Onder welke voorwaarden leidt participatie tot partnerschap?

De "participatie" waarvan hier sprake is heeft als eerste doel het zoeken naar een gelijkwaardige relatie, waar mensen die in armoede leven vrij zijn om hun ervaringen, hun mening, hun denken bij te dragen, zowel voor zaken van het dagelijks leven als voor de bestrijding van armoede en voor meer algemeen maatschappelijke vraagstukken.

1. Een gemeenschappelijk streven

Streven naar een samenleving die de grondrechten van iedereen respecteert

De armsten stellen aan beroepskrachten en instellingen die hen uitnodigen om te participeren de volgende vraag: willen jullie je samen met ons inzetten voor een samenleving die de fundamentele rechten van iedereen respecteert?

Erkennen dat mensen in armoede een eigen specifieke bijdrage leveren en ernaar streven dat alle deelnemers van de gezamenlijke activiteiten leren

Om de ontmoeting werkelijk voor iedereen productief te maken moet iedere deelnemer iets van de ander willen opsteken. Hulpverleners en politici hebben vaak moeite om te erkennen dat ook zij nog veel moeten leren en met name van de armsten. Het is niet gemakkelijk aan te nemen dat de ervaringskennis van de armsten noodzakelijk is om extreme armoede te begrijpen en om samen een samenleving zonder uitsluiting op te bouwen.

De vrijheid van ieder respecteren en garanderen

Je moet beseffen dat in het begin de deelnemers zich niet in een gelijkwaardige positie bevinden. We moeten voorkomen dat we aan deze ongelijkheid ook nog het gebrek aan vrijheid moeten toevoegen. Daarom moeten we bij vormen van overleg en inspraak een zekere afstand bewaren ten opzichte van het dagelijks leven van de betrokkenen.

De risico's onderkennen

Je kunt samen met de armsten nieuwe projecten beginnen, op voorwaarde dat je je goed bewust bent van de risico's die zij nemen. De aanpak moet aan minstens drie voorwaarden voldoen:

* De mensen niet dwingen te spreken over te intieme zaken of te moeilijke onderwerpen, die niemand in de openbaarheid wil brengen.

* Zorgen dat mensen niet steeds opnieuw hun verhaal moeten vertellen, dat zij op basis van voorbeelden van anderen, hun gedachten de vrije loop kunnen laten.

* Samen de afspraak maken dat alles wat er tijdens de werkzaamheden binnen de groep gezegd en geschreven is, vertrouwelijk is.

2. Onontbeerlijke zekerheden

Positieve ervaringen en tijd...

In alle programma's beschreven in het werkdocument benadrukken de ervaringsdeskundigen het feit dat ze veel tijd nodig hadden om hun moed bijeen te schrapen om gehoor te geven aan uitnodigingen. Als ze de kans aangrijpen mee te doen, is het vaak na jarenlange deelname in diverse acties van hun vereniging.

Als we geen tijd en middelen reserveren voor deze eerste ontmoetingen, bestaat er geen enkele kans dat mensen in extreme armoede aan een dialoog op welk niveau dan ook deel nemen.

Het belang van hun leefmilieu, een groep waar ze zich thuis voelen en waarop ze terug kunnen vallen.

Dialogen met hulpverlenende instellingen, met vakbondsleiders of politieke gezagsdragers vinden meestal plaats in groepsverband met mensen uit de eigen groepering. Dat geeft een gevoel van zekerheid. Mensen die in armoede leven, maken ook deel uit van een groepering, hun leefmilieu, maar deze groep bezit geen structuur. Zij hebben behoefte aan goede contacten met hun milieu om hun leven te begrijpen en om zich uit de situatie te bevrijden waarin ze opgesloten zitten.

3. Overleg met andere groeperingen

Onze samenleving werkt op basis van een gestructureerde dialoog tussen bepaalde groepen, zoals werkgevers, werknemers, consumenten... De participatie van de armsten moet een plaats krijgen in dezelfde logica.

Zorgen dat mensen elkaar ontmoeten

Om in overleg te treden met anderen, na te denken en samen te werken, is het allereerst nodig om elkaar te ontmoeten. Er moet een gunstige sfeer zijn voor deze ontmoeting. Dit lijkt logisch. Toch vraag dit speciale aandacht, omdat de armsten niet gewend zijn om deel te nemen aan overleg of aan een werkgroep. Zij moeten voelen dat er een klimaat is van wederzijds respect en dat ze gelijkwaardig beschouwd worden; ze moeten ervan verzekerd zijn dat ze een eigen plaats in de groep hebben.

Nagaan of iedereen elkaar begrijpt

Een van de belemmeringen die uitgesloten mensen tegenkomen, is dat ze anderen vaak niet begrijpen en ook zelf niet begrepen worden.

Er zijn dus bepaalde voorwaarden waaraan we aandacht moeten schenken:

- Voorbereidingstijd voor uitleg van het onderwerp en nadenken over de eigen bijdrage
- Iedereen moet zich inspannen woorden te gebruiken die iedereen begrijpt
- Aan mensen die in armoede leven, tijd en middelen geven om zich duidelijk uit te drukken.

Rekening houden met bestaande verschillen

De deelnemers aan de dialoog hebben niet dezelfde levenservaringen. En juist deze levenservaringen ontwikkelen hun manier van denken en hun verschil in logica. Er zijn speciale oefeningen nodig om de verschillende logica's van elkaar te begrijpen. Dan kunnen partijen van de veelzijdigheid van hun verschillen profijt trekken. De 'kruisbestuiving van de kennis en praktijken' kan ertoe leiden dat de deelnemers een completer beeld van de situatie krijgen.

Tijd en verschil in ritme respecteren

Het is belangrijk de planning en het ritme van de bijeenkomsten en de voorbereiding daarvan aan te passen aan de situatie van mensen die voortdurend enorme moeite doen om eerst hun problemen op te lossen. Ook moeten we erop letten dat de inspanningen die de dialoog van de mensen vraagt, vaak zwaar zijn.

Zorgen voor een zorgvuldige begeleiding

De begeleiding van deelnemers bij het voeren van een dialoog, besprekingen en vormingsprogramma's, stelt bepaalde eisen. Vertrouwen winnen, de gezinnen nabij zijn, de nodige tijd vrijmaken om belemmeringen te overwinnen en de ervaringsdeskundigen helpen hun bijdragen voor te bereiden.

Eén van de verrassingen in de experimentele programma's "Samenwerking Vierde Wereld-Universiteit" en 'de Vierde Wereld als Partner' was dat andere deelnemers, academici en beroepskrachten, evenzeer de behoefte hadden aan begeleiding.

Toekennen van de noodzakelijke financiering

Afgezien van de bijeenkomsten zelf moet ook de voorbereiding gefinancierd worden. We weten dat deze een vrij lange periode beslaat. Fondsen en overheden moeten bereid zijn een financiële bijdrage leveren aan die verenigingen en stichtingen waarin de mensen zich herkennen.

4. De deelname vraagt inzet en betrokkenheid van het begin tot het eind

Overeenstemming bereiken over de uitgangspunten

Het is nuttig om het project goed uit te leggen, van te voren overeenstemming te bereiken over de doelstelling(en) en het verloop. Voor zover mogelijk moet het project op schrift gesteld worden.

Medeverantwoordelijk zijn voor de resultaten

Als we anderen de middelen geven om te participeren, betrekken we hen bij het denkproces, bij de doelstellingen en bij de beslissingen die daaruit voortvloeien. Dat is hen medeverantwoordelijk maken. We moeten in ieder geval op dit gebied nog vorderingen maken. We moeten erop blijven letten dat de minst bedeelden van het begin tot aan het eind betrokken blijven bij het project en natuurlijk ook bij de uitwerking en de presentatie van de resultaten.

Verslag uitbrengen over het vervolg van de actie

De deelnemers willen graag op de hoogte blijven van de resultaten van hun inspanning en van het vervolg dat er aan gegeven wordt. Waar zijn al die inspanningen goed voor geweest? Wat er gebeurt er nu met wat er is gezegd? Met de voorstellen? Deze terugkoppeling is wezenlijk om het belang van al die inspanningen te begrijpen, om er moed uit te putten om door te zetten.

Wat maakt de deelname van mensen in armoede mogelijk en met welke resultaten?

1. Participatie schept zelfvertrouwen en verruimt je gezichtsveld

Als de armsten deelnemen en mogen bijdragen, krijgen ze weer vertrouwen in hun capaciteiten.

Dan leggen ze contacten met anderen en gaan een nieuw ontwikkelingsproces door.

2. De deelname van sommigen biedt kansen aan anderen en aan de hele omgeving

Deze nieuwe mogelijkheden hebben een directe weerslag op hun omgeving. Vooral als ze dat met meerderen doen met steun van groepen die erop attent blijven dat ze mensen uit hun eigen milieu niet in de steek laten en trots zijn op hun afkomst.

3. De aanwezigheid en de bijdrage van de armsten brengt anderen tot actie

Beroepskrachten, academici, politici, economen, vakbondsleden die een tijdje samen aan de slag gaan met mensen die in armoede en uitsluiting leven, zeggen dat ze zo'n dialoog voor het eerst meemaken. Velen onder hen benadrukken dat hun kijk op de mensen daardoor veranderd is. Maar ook de manier waarop zij armoede aanpakken, op hun werk of in het kader van hun verantwoordelijkheid. Zij ervaren het proces als een aanmoediging om hun aanpak te veranderen.

4. Bijdragen die instellingen ondervragen en tot beleidsveranderingen leiden

De deelname van de armsten is een moment van wederzijdse vorming voor iedereen. Een aantal voorbeelden, uit de laatste twintig jaar, onder meer in Frankrijk, in België en op het niveau van de Europese Unie toont aan dat de armsten een beslissende invloed uitgeoefend hebben op het beleid ten aanzien van armoedebestrijding.

Toch blijft de invloed van de inbreng en van de gedachten van de armsten verre van voldoende, in Europa maar ook in de rest van de wereld en dit op alle niveaus van de samenleving. We mogen niet naïef zijn. Met de mening van de armsten wordt vaak niet of nauwelijks rekening gehouden.

De voorbeelden uit het Europees werkdocument vormen evenwel een stevige aanmoediging. Ze laten zien dat, als alle betrokken partijen samen in actie komen, de bijdrage van de armsten de samenleving vooruit kan brengen en dat in het belang van het welzijn van iedereen.

Als U meer wilt weten:

Het werkdocument: 'Een echte dialoog verandert ons leven Schrijvende armoede, participatie en fundamentele rechten voor een ieder' beschrijft acties en modelprojecten die in de laatste jaren door ATD Vierde Wereld in Europa zijn opgezet met verschillende partners, niet-gouvernementele organisaties, particuliere instellingen en overheidsdiensten. De deelnemers aan deze projecten kwamen bij elkaar tijdens Europese seminars en congressen om hun bevindingen uit te wisselen. Het hele programma vond plaats in het kader van Fase II van het transnationaal uitwisselingsprogramma, een initiatief van de Europese Commissie. Dit document kan worden gedownload op de website: www.atd-quartmonde.org

© Vierde Wereld Uitgeverij, Parijs, juni 2006, ISBN: 2-913046-54-1, 110 bladzijden (prijs € 7 + verzendkosten)

Bestellingen: ATD Vierde Wereld, Regentesseplein 13, 2562 EV Den Haag (tel. 070 – 361 57 87)

ATD Vierde Wereld, Victor Jacobsaan 12, 1040 Brussel (tel 02 – 647 99 00)

Voor de Franse en Engelse versie: Team Europa, Internationale Beweging ATD Vierde Wereld, 107, avenue du Général Leclerc, 95480 Pierrelaye – Frankrijk region.europe@atd-quartmonde.org